

-
6. Ким М. Н. Жанры современной журналистики / Ким Максим Николаевич – СПб. : Издательство Михайлова В.А., 2004. – 335 с.
 7. Тертычный А. А. Жанры периодической печати: учеб. пособие для студ. вузов / Тертычный Александр Алексеевич – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с.

The article investigates the travel essay in modern Ukrainian newspapers. There are distinctions of this genre. Also the analysis of themes and problematic of travel essays in modern Ukrainian press is presented in this article.

Key words: essay, travel essay, themes, problematics, modern Ukrainian newspapers.

УДК 070.41(477.84)

О. К. Вільчинський

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ЖАНРОВА ПАЛІТРА НА ЕТАПАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДРУКОВАНИХ ЗМІ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ У 1989-1991 РР.

Статтю присвячено дослідженню жанрової палітри друкованих ЗМІ Тернопільщини під час трансформаційних перетворень наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. Розглянуто тенденції використання жанрів, виявлено співвідношення інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів.

Ключові слова: трансформація, жанр, рубрика, заголовок, шпальта.

Структурно-змістовий та лінгвістичний аспект діяльності тернопільської преси у 1985-1991 роках є загально малодослідженим. До того ж особливістю означеного періоду є те, що процес трансформації друкованих ЗМІ супроводжувався і певними тенденціями щодо урізноманітнення формальної організації газетних текстів. Насамперед це стосується застосування жанрів, а саме: співвідношення інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних жанрів, динаміки змін цього співвідношення на різних етапах трансформації, тобто тих перетворень, яких зазнавала офіційна преса Тернопільщини наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.

Можна виділити щонайменше три етапи такої трансформації. Перший – від середини 1989-го до літа-осені 1990 р. – можна означити як тематичний, оскільки він характеризується появою на шпальтах газет раніше забороненої тематики (історичної, релігійної та ін.). У цей період газети починають охоплювати найбільш суперечливі питання суспільного буття, залучаючи читача до пошуку відповідей на них. Другий етап (літо-осінь 1990 р. – кінець серпня – початок вересня 1991 р.), під час якого знайшла продовження не лише тенденція появи на шпальтах газет раніше забороненої тематики, а й створювалася видимість зовнішніх перетворень, – можна назвати зовнішньотрансформаційним. Натомість третій етап (кінець серпня – початок вересня 1991 р.), виходячи вже із реальної зміни статусу друкованих ЗМІ, можна вважати внутрішньотрансформаційним.

Відтак, акцентуючи на застосуванні жанрів під час усіх трансформаційних етапів, варто враховувати змістове, ідеологічне наповнення газетних текстів того часу, а також особливості тематичного, зовнішнього та внутрішнього трансформаційних процесів. Адже модель журналістики, зокрема і щодо формальної організації текстів на газетній шпальті, – це значною мірою явище конкретно-історичне. Передусім ідеться не так про її залежність від історичного часу як такого, скільки від суспільного середовища, під активним впливом якого вона формується. Усе це знайшло відображення і у тенденціях формальної організації різножанрових текстів у друкованих ЗМІ Тернопільщини кінця 1980-х – початку 1990-х років.

На етапі тематичної трансформації, що тривав із початку «перебудови» і десь до середини 1990-го року, наприклад, у газеті «Вільне життя» (надалі – ВЖ) події суспільно-політичного життя, так звані «гласність» і демократизація, знайшли вираження і в урізноманітненні та зміні пріоритетів, і в жанровому втіленні. Для наочної ілюстрації цього процесу варто порівняти організацію різножанрових текстів у пересічному номері ВЖ у другій половині 1989-го (на завершальному етапі тематичної трансформації) та наприкінці 1991-го років (коли уже відбулася внутрішня трансформація).

Зокрема, у ВЖ за 1989 рік місце передової статті на першій шпальті займають або матеріали ТАРС, як у номері за 10 вересня (№174) [1], або інформаційна добірка (у 1990-1991-му – на етапах зовнішньої та внутрішньої трансформації це стає уже нормою). На першій шпальті у цьому ж номері бачимо ще кілька розширених заміток за матеріалами ТАРС, РАТАУ, а також короткий звіт на місцеву тематику «Пленум обкому компартії України», тут же – анонси публікацій із 2-ї та 3-ї шпальт. Проте центральне місце під рубрикою «Порушуємо проблему» займає стаття і з промовистою назвою «Де ти, млин?», а майже весь «підвал» – рубрика «Фото вихідного дня».

Друга шпальта, як і на початках тематичної трансформації, відкривається все тією ж рубрикою «На партійні теми: звіти і вибори» (цього ми вже не бачимо на етапі зовнішньої трансформації), а саме: опубліковано статтю «Чи досить відчинити двері настіж?». Однак загалом у формальному вимірі організація текстів на завершених тематичної трансформації, порівняно із її початком, на другій і третій шпальтах ВЖ уже зазнала деяких змін. Окрім уже згаданої публікації на теми партійного життя, більшу частину шпальти займають проблемні, критичні,

полемічні матеріали. Так, під рубрикою «Конфліктна ситуація» вміщено полемічну статтю «Закони не для адміністрації», а під рубрикою «Повертаючись до надрукованого» – проблемний нарис «Богданівна – відродження гідності».

На третій шпальті у 1989 році ВЖ близько третини площі все ще відводиться публікаціям на міжнародну тематику. Наприклад, у номері за 10 вересня (№174) це знайшло вираження у статті «Спільним курсом перебудови» – про співпрацю між Тернополем і Слівеном (Народна республіка Болгарія), кореспонденції «Простір для ініціативи» – про виробничу кооперацію тернопільських і слівенських підприємств та фотоінформації зі Слівена про майстрів художньої самодіяльності. Однак більша частина шпальти під рубрикою «Діалоги» відведена листам. Це переважно критичні відгуки читачів (вочевидь «організовані») на недавній багатотисячний мітинг, що відбувся на міському Співочому полі, проведений Товариством «Меморіал» та Народним Рухом за перебудову під гаслом «За демократичний закон про вибори». Уже сам факт обговорення цієї теми у обласній компартійній газеті викликав значний резонанс у суспільстві (публікація у жанрі на межі звіту та репортажу про сам мітинг під заголовком «За демократичний закон про вибори. Мітинг на Співочому полі» з'явилася у ВЖ дещо раніше – 5 вересня (№171).

На четвертій шпальті центральне місце під рубрикою «Гість четвертої сторінки» займає інтерв'ю із режисером самодіяльного театру Орестом Савкою, поряд під рубрикою «Результати одного експрес-опитування» – кореспонденція «Польський ринок: бути чи не бути...». Але більшу частину шпальти займає програма телепередач та рекламні оголошення. До речі, характерною ознакою кінця 1989-го, а ще більшою мірою 1990-го і 1991 років є суттєве збільшення газетної площі під рекламно-довідкову інформацію.

Тенденції формальної організації різножанрових текстів, притаманні етапу внутрішньої трансформації, що у ВЖ, як уже зазначалося, розпочався у серпні 1991 року, одразу після провалу так званого «ГКЧП», можна проілюструвати на прикладі верстки номера за 8 листопада (№208) [2].

На першій шпальті немає уже і натяку на передовицю, як і на обов'язковий передрук матеріалів ТАРС, РАТАУ. Майже половину шпальти під рубриками «Що? Де? Коли?» і «Спорт» займають інформаційні жанри переважно у вигляді розширених заміток. Також під рубрикою «Думка читача» публікується полемічний лист під заголовком «Як же утворюються ціни». Також на першій шпальті, що неможливо уявити ні у 1985-му, ні навіть у 1989 роках, знаходимо рекламно-довідкову інформацію під рубриками «Всяка всячина», «Вітаємо!» тощо. Формальну організацію першої шпальти зразка 1985-го року, коли лише починався етап тематичної трансформації, нагадує хіба що рубрика «Люди праці», а зразка 1989 року – рубрика «Анонси», проте під нею публікуються, на відміну від 1989-го, анонси не цього номеру, а наступних.

Ще більш відмінними є інші шпальти. Так, друга шпальта окрім проблемної статті «Коней перепрягли. Куди їдемо? Або Дещо про приватизацію по-бережанські» та рекламного плану інтерв'ю під однойменною рубрикою, цілком відведена рекламі.

Третя шпальта відкривається сатиричною добіркою «Тернопільська тернова колючка», де під рубрикою «Лист із коментарем» публікується відповідний матеріал «Остап Бендер повертається», а також репліка – «Бо так гласить інструкція», дві короткі усмішки та карикатура під рубрикою «Олівець сміється». Інформаційній добірці відведена ціла колонка і представлена вона дайджестом, який частково замінив передруки матеріалів ТАРС, РАТАУ, проте у значно цікавішому форматі. Тут же публікуються і дві проблемні статті на теми духовності та культури «Дорога до Бога» і «Через Голгофу у безсмертя».

Четверту шпальту цілком займає розважальна тематична сторінка «Розмаїта п'ятниця», яку також важко уявити на початковому етапі тематичної трансформації. Сторінка представлена різножанровими матеріалами, серед яких домінують інформаційні, зокрема розширена замітка, інтерв'ю. Чимало публікацій носить прикладний, пізнавальний, рекламно-довідковий характер на кшталт «Ви запитували...», «Не вірите – перевірте», «Кухня пана Юзека». На цьому етапі обов'язковим атрибутом розважальної сторінки ВЖ уже є «Гороскоп ворожки».

До особливостей етапу тематичної трансформації у ВЖ загалом можна віднести, умовно кажучи, і розквіт та занепад такого жанру, як фейлетон. Наприкінці 1980-х в умовах суворого компартійного контролю над друкованим словом цензурні утиски дещо послабили і журналісти ВЖ почали активно «вдаватися до мови Езопа, наполегливо шукати такі прийоми подачі матеріалу, такий сатиричний підтекст, який розумів читач, але не можна було звинувачувати автора й видання» [3, с. 249]. Публікації під рубрикою «Фейлетон» з початком так званої «перебудови», а особливо починаючи із 1986 року, починають з'являтися у ВЖ все частіше. У 1986-1987 рр. із періодичністю приблизно один-два рази на місяць, а у 1988 р. ще частіше, трапляється, що і у двох номерах поспіль. Однак уже в 1989 р., на завершенні етапу тематичної трансформації, такий жанр, як фейлетон, майже повністю зникає. Не повертається він на шпальти тернопільської преси, у тому числі й ВЖ, і в 1990-1991 роках, на етапах зовнішньої та внутрішньої трансформації. Цей феномен пояснюється зникненням цензури, а отже, і відпадає потреба в іносказанні, багатозначному підтексті, автори віддають перевагу відвертій критиці, а не вишуканим прийомам алегорії.

Доцільно також прослідкувати тенденції щодо динаміки змін та урізноманітнення формальної організації різножанрових газетних текстів і на прикладі іншої обласної газети – «Ровесник» (надалі – РК).

Досліджуючи формальну організацію різножанрових текстів у РК на різних трансформаційних етапах, візьмомо для аналізу номер за 15 жовтня 1989 року (№42) [4], який так само нічим не вирізняється з-поміж інших.

Він виходить у форматі тижневика на 12-ти шпальтах, рекламно-довідкова інформація уже подається у загальному масиві тексту, і підпис редактора стоїть у загальних вихідних відомостях.

На першій шпальті із текстових матеріалів під заголовком «Історія забута» вміщено лише короткий коментар біля великого колажу, що слугує фотоанонсом матеріалу шостої і сьомої шпальт. Другу шпальту, за винятком двох розширених заміток, цілком присвячено передруку звіту за матеріалами РАТАУ «Пленум ЦК Компартії України». На третій – проблемне інтерв'ю «Чи бути альтернативою?», а на підверстку під рубрикою «Який комсомол нам потрібен» – кореспонденція «Свого не цурайтесь». Четверту – займає інтерв'ю «Криза». На п'ятій – під рубрикою «Про те, що хвилює» – добірка редакційної пошти. Шоста і сьома – присвячені авансованому на першій шпальті фоторепортажу «Історія забута». Восьма – лист і коментар до нього «Холодний травень 79-го». На дев'ятій – вміщено полемічну статтю під заголовком «Застереження усім нам, або Трагічні аспекти української національної комедії». Десята – цілком присвячена проблемному нарису «Згряя». Одинадцяті – ділять рубрики «Спорт», де публікується інтерв'ю «Даєш другу...» та «Кримінальний вересень», що містить добірку хронікальних заміток. Дванадцята шпальта заповнена фотоінформацією, а також рекламно-довідковими публікаціями.

На етапі зовнішньої трансформації формальна організація різножанрових текстів у РК майже не зазнала змін. Це ж можна сказати і про газету «Західна Україна» (надалі – ЗУ), що виникла внаслідок внутрішньої трансформації РК.

У РК і ЗУ, принаймні у перші чотири місяці її існування (із вересня по грудень 1991 р.), які припадають на досліджуваний період, спостерігаємо чимало спільного у верстці, форматі, художньому оформленні, що дає змогу говорити лише про окремі відмінності. Однією із найбільш суттєвих відмінностей є обсяг. ЗУ, на відміну від РК, що виходив на 12-ти, видається на 16-ти шпальтах. Помітною відмінністю щодо формальної організації різножанрових текстів у РК і ЗУ є присутність на шпальтах останньої значної кількості рубрик із майже винятково інформаційним наповненням у жанрах хронікальної і розширеної заміток та звіту. Загалом значна присутність інформаційних жанрів не є характерною ознакою тижневиків і приклад ЗУ вказаного періоду можна вважати певною мірою винятком.

Прикметною також є жанрова палітра ще однієї газети, а саме – «Тернополя вечірнього» (надалі – ТВ). У цьому виданні, як і у ВЖ і РК, на етапі тематичної трансформації домінують такі аналітичні жанри, як полемічна стаття, коментар, а з інформаційних – інтерв'ю, звіт. А на етапі внутрішньої трансформації до вже названих додається новий для тернопільської преси того часу жанр – журналістське розслідування. Починаючи із №1 за 5 січня 1991 р. [5], такі матеріали, автором більшості з яких був кореспондент ТВ В. Фроленков, публікувалися під рубрикою «Досьє 02. Зовсім не таємно».

Журналістські розслідування В. Фроленкова у ТВ стосувалися викриття зловживань у сферах торгівлі, побутового обслуговування, житлово-комунального господарства тощо. Всього під цією рубрикою у 1991 році було вміщено близько півтора десятка матеріалів. Певною вадою подібних журналістських розслідувань можна вважати дрібнотем'я, хоча у той час на шпальтах ТВ вони стали помітним явищем у тернопільській пресі й отримали не менший резонанс, ніж публікації на історичну, соціальну проблематику, на теми культури та духовності, у яких часто висловлювалися альтернативні до офіційних погляди на факти та події суспільного життя.

Районна преса Тернопільщини 1985-1991 рр. в основному копіює жанрову палітру з головної компартійної газети області – ВЖ, лише у дещо зменшеному форматі.

Як бачимо, модель журналістики, зокрема і щодо формальної організації текстів на газетній шпальті, – явище конкретно-історичне. Передусім ідеться не так про її залежність від історичного часу, скільки від суспільного середовища, під активним впливом якого вона формується. Все це знайшло відображення і у тенденціях формальної організації різножанрових текстів у друкованих ЗМІ Тернопільщини кінця 1980-х – початку 1990-х років.

Список використаних джерел

1. Вільне життя. – №174. – 10.09.1989.
2. Вільне життя. – №208. – 08.11.1991.
3. Здоровега В.Й. Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і допов. / В.Й. Здоровега. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
4. Ровесник. – №42. – 15.10.1989.
5. Тернопіль вечірній. – №1. – 01.01.1991.

The article deals with the investigation of genre palette of printed mass media of Ternopil region during the process of transformations at the end of 1980 – at the beginning of 1990. The tendency of genre usage is studied, the correlation of information, analytic, art and publicistic genres is found out.

Key words: transformation, genre, rubric, heading, page.